

KARDOS LÁSZLÓ: VÁZLATOK, ESSZÉK, KRITIKÁK

Új magyar irodalom. Bp. 1959. Szépirodalmi K. 464 l.

1. Kardos László tanulmánykötete: — őszinte kép egy finomtollú, érzékeny, jelentős kritikus irodalomtörténetirő pályájáról. A kötet kiadásakor 62 éves Kardos László is azokhoz tartozik, akik a haladó polgári szemlélettől jutottak el a marxista szemléletig; útját nem jelzik nagyobb kitérők; szerves, zökkenőmentes fejlődés az övé. Az ország egyik, vidék létére is irodalmi centrumot jelentő városából, Debrecenből indul, a 30-as években már a Nyugat s más lapok állandó munkatársa, ismert műfordító, pedagógus, esszéista; de valójában a felszabadulás hozza meg pedagógusi s tudósi pályájának felívelését, képességei igazi kibontásának lehetőségét. Néhány évi elsősorban közéleti-szervezői munka után jut ide nagyobb monografikus munkákra; így születik meg tudósi életművének eddigi summája, a *Tóth Árpád-monográfia*, — ritka alapossággal s művészi-költői érzékenységgel, széles látókörrrel s marxista elviseléssel megírt nagy munka, XX. századi költő-portréink közt mindmáig a legjelesebb. 1958-ban megjelent tanulmánygyűjteménye, a *Művek és mesterek*, elsősorban világirodalmi tárgyú nagyobb tanulmányait fogta egybe; a *Vázlatok, esszék, kritikák* a magyar tárgyúakat, első nagyobb — s annak idején elismerést keltett dolgozatától, *A huszonegy éves Ady Endré-től*, egészen a ma huszonegy éves költőkről írt bírálatáig. Említettük: őszinte gyűjtemény ez; szerzője — bár természetesen erősen válogat negyven esztendő terméséből — nem retusál, nem szépit; hagyja, hogy az olvasó foglaljon állást, vegye észre, újabb tanulmányai mint korri-gálják a régebbiek tévedéseit.

2. Kardos László gyűjteményéből észrevehetni, a magyar irodalomnak milyen jelen-ségei, alkotói érdeklik leginkább, melyek izgatják írásra. Kardos Lászlóra, mint nemzedéke sok más tagjára, a Nyugat írói hatot-tak legmélyebben, kortársukként velük fog-lalkozik, érett marxista tudósként velük néz szembe, alakjukon próbálja ki módszeré érvényességét. Legfontosabb tanulmányai Ady Endréről, Karinthy Frigyesről, Tóth Árpádról, — Kosztolányiról s a Nyugat nemzedéke útját némiképpen folytató Szerb Antalról szólnak; legsúlyosabb szavú bírálatai is Babitsról, Kassákról, Füst Milánról, — Szabó Lőrincről. Az is közismert, hogy Kardos László szerelme, szenvedélye elsősorban a líra, ezen belül még különösebben a műfordítás, annak története és elmélete, s mint hosszú évekig gyakorló tanárnak, különös érdeklődése van az irodalompedagógia, ifjú-sági irodalom iránt.

Kardos László egynéhány tanulmánya —

ezeokról a területekről — alapvetően fontos, maig érvényes, időtálló. Bölcsészhallgató korá-ban írt Ady-dolgozatát méltán vette fel köte-tébe; Ady debreceni éveinek ez a rajza hiteles, eleven, meggyőző, filológiaiul s esztétikailag is teljes; az azóta keletkezett Ady-irodalom sem tudott ez évekről többet s mást mondani. Kardos László mindmáig a legteljesebb Karinthy Frigyes-értékelés is; kis könyve, amely 1947-ben jelent meg utóljára, sokoldalú, árnyalt, finom nagy-esszé; Karinthy sajátos alkotó módszerének, villódzásainak, sokol-dalúságának s állhatatlanságának, írói s em-beri arcának bravúros, a belső írói műhelybe is bepillantó rajza. Igaz, a Karinthy-kép kicsit immanens, kissé csak az író felől nézett; első változata írásakor a szerző még nem volt marxista, s ha ma fogna neki a munkának, nyilván még mélyebbre tudna hatolni ez ellentmondásos életműben, egy-egy ponton biztosabban tudná meghatározni ideológiá-jának jellegét, s a kép egészét szilárdabban kötné a társadalmi-történeti valósághoz. De, mondtuk, Kardos vállalta korábbi műveit is; s éppen ezen a tanulmányon mérhetni le a haladó polgári tudomány s a marxista közti különbséget. — Tóth Árpád monográ-fiája mellett éppen ebben a kötetben is sok újat tud mondani legkedveltebb költői-hőse-ről; alkotó módszeréről szóló tanulmánya példája lehet annak, mint lehet a filológiai anyagba életet lehelni, a kritikai kiadás mun-kája közben keletkezett műhelyforgácsokból egy költő egész oeuvrejére mélyreható követ-keztetéseket levonni. Szerb Antal bonjolult, különböző irányú legendáktól addig torzított képét higgadt, magabiztos kézzel rajzolja fel újra, nem titkolva ellentmondásait, nem hall-gatva el értékeit, megmutatva, hogy egy tudós belső fejlődésének rajzára is van képes-sége. Helytállóak *A gyermek és a könyv*-ben kimondott tételek az ifjúsági irodalomról, az irodalomra nevelésről; úttörő jelentőségű két tanulmánya: a *Műfordításunk mai kérdéseiről*, s a *Szabó Lőrinc műfordításairól*; a megíratlan magyar műfordítás-történet legfontosabb darabjai közül valók; Kardos Lászlóé az érdem, hogy a szakmai és tudományos köz-vélemény figyelmét a Nyugat műfordítás-problémáira irányította, elsőként nézett szembe kritikusan nagy elődeivel. Sorolhat-nánk még fontos, időtálló írásai sorát: hadd fejezem be a sort mégis három tudományos jellegű bírálatával, a Komlós Aladár Vajda-könyvről, a Bóka László Ady-könyvről írott kritikájára, s opponenseinek adott vála-szára gondolok — mindhárom mintája a tudományos szerénységnek, elmélyülésnek, a vita-partner megértésének, s a bennük kifej-

tett gondolatok, megállapítások igazsága meggyőző.

3. A fiatalabb kritikus-éstudós-nemzedékek sokat tanulhatnak Kardos László módszereiből, szempontjaiból. Mindenekelőtt szerénységéből, visszahúzódsából; sohasem magát tolja előtérbe, nem gyönyörködik saját szelleme csillogásában, saját ötleteiben, műveltségében; hagyja, hogy tárgya beszéljen helyette, az kerüljön előtérbe. Egy másik jellegzetes tulajdonsága: az alkotók, — elsősorban a költők s műfordítók — mintegy belülről való szemlélete. Tudjuk: alkotó műfordító ismerheti ilyen meghitten az irodalom, a költészet műhelytitkait; s ahogyan egy-egy vers keletkezéséről, egy-egy műforma változásáról ír, ahogyan egy sort vagy költeményt beconcol, ahogyan egy alkotó gondolatvilágába belevilágít, az a legvárhatóbb s legmeggyőzőbb eredményeket hozza; s amikor ilyen irányú képessége s tapasztalata a marxista történetiséggel s elviséggel párosul (mint a Tóth Árpád tanulmányokban), akkor jut el a legidőtállóbb eredményekig, legtermékenyítőbb gondolatokig. Kardos László az adatok, a tények meggyőző erejét tartja legfontosabbnak; azokhoz tartozik, — amint ezt a Tóth Árpád-vitában elmondott válaszában hangoztatta —, akik az elméleti megállapításokat, az általános törvényszerűségeket a konkrét irodalmi anyagon szeretik bebizonyítva látni; ténytisztelete meg is óvja elharmarkadott következtetésektől, a túlmerész általánosításoktól, a légüres térben történő kombinációktól.

A forma és a tartalom együttes vizsgálatának sokat emlegetett követelménye ugyan csak a Tóth Árpád alkotómódszeréről írott tanulmányában erőltettség nélkül, a természet magától értetődőtlenség látszatával valósul meg. Az 1959-es Ady-ünnepségeken elmondott beszéde meg arra példa, hogy a kissé túl egyoldalúan politikus szemléletet hogyan egészíti ki a költő sajátos művészi vonásainak, ellentmondásainak elemzésével.

Kardos László hangja csendes, meggyőző; írásainak enyhén magyarázó, didaktikus íze is adja egyik emberi varázsát. Módszerét és stílusát a legjobbakon csiszolta; sok van benne a XIX. század nagy történetíróinak módszeréből (Taine apró tényekből nagy tablókat festő eljárása nem maradt rá hatás nélkül), a Nyugat esszé-hagyományának, Kosztolányi vagy Babits, időnként Horváth János tanulmánystílusának legjobb vívmányaiból. Mindebből sajátos ötvözetű, hangjárású, tévedhetetlenül egyéni prózát teremtett magának.

4. Még egy szót a kritikusról. Kardos László értő, emberi, felkészült bíráló; a legjobb mestereken csiszolt ízlése, mély beleérző képessége, higgadt, józan ítélete — kritikusai

egyéniiségének jellegzetes vonásai. Nem egy, az utóbbi időben megjelent kötet olvasásakor volt olyan érzésünk, hogy szerzője jobban tette volna, ha egynémely írását nem emeli ki a feledés homályából; Kardos köteténél az ellenkezőjére figyelhetünk föl: a maguk idejében talán háttérbe szorított, észrevétel nélkül maradt bírálatok életrekelnek, figyelmeztetnek. Móríc Zsigmondról szólva már 1927-ben felfigyel arra a művészi-eszmei fordulatra, amely az Árvácskáig vitt; az 1935-ös Kassák, megállását, tévedhetetlen biztonsággal elemzi, Asztalos István első könyvével felfigyel az író tehetségére; irodalomtörténeti értékelésként is helytállóak egy-egy Fenyő László, Zsolt Béla, Molter Károly-kötetről irt egykorú bírálatai. S a ma jelenségeit is fiatalos szemmel veszi észre: néhány éve megjelent *Lira és értelem* című tanulmánya első ízben figyelmeztetett a költészetünkben fellépő bizonyos modernista tendenciákra, s Kardos higgadt szavát ebben is igazolta az idő; olyan, nála évtizedekkel fiatalabb költők művéhez, mint Simon István vagy Györe Imre, is avatott kézzel, problémáik megérzésével, helyes ítélettel nyúl.

S mégis: bírálatában érezzük a legtöbb bírálnivalót. Igaz, úgy tetszik, Kardos László nem harcos természet, inkább egyeztető és elismerő; bár irodalomtörténeti jellegű írásaiiban harci kedvre is lelhetni példát. Újabb bírálatában azonban többször kerül az élesebb fogalmazást, a polémiát, s néha ott is, ahol ez szükséges lenne. A nagy tehetségek s alkotó egyéniségek iránti tisztetele okozza talán, hogy Kassák Lajossal kapcsolatos kérdésekről, kényes világnézeti problémákról legújabb bírálatában csak nagyon szőrmentén szól; hogy Füst Milán nézetét *tartalmi* kérdéseit nem is veti fel; talán a Nemes Nagy Ágnes-kötetéről szóló bírálat is lehetett volna világnézeti-tartalmi szempontból élesebb; s a *Lira és értelem* helyes megállapításainak erejét is csak növelte volna, ha nevekre és konkrét példákra hivatkozik.

5. Valljuk meg őszintén: 1945 előtt tehetségével és felkészültségével is Kardos László a magyar irodalmi élet periferiáján állt csak; irodalomtörténetekben alig találni nevét. Ma a magyar műbírálat és irodalomtudomány példaadó egyéniségei közt emlegetjük; a maga csendes, szerény módján sokunknak adott indítást egy-egy probléma megoldására, továbbgondolására. Ez a kötet visszafelé is megvilágítja útját, megmutatva, milyen jelentős teljesítmények álltak mögötte, s megmutatva azt is, hogy érték, tudás, tapasztalat marxista elviséggel párosulva igazi alkotó egyéniség, munkásságát mérhetetlenül gazdagítja.

Szabolcsi Miklós